

بر اظهارات و اقدامات رهبران آمریکا در مورد درخواست از اسرائیل برای واگذاری امتیازات در مذاکرات صورت می‌گیرد.

گزارش توسعه انسانی جهان عرب در سال ۲۰۰۲

دکتر سید جواد صالحی

پژوهشگر ارشد مرکز پژوهش‌های علمی و

مطالعات استراتژیک خاورمیانه

توسعه انسانی امروز یکی از بنیادی‌ترین مباحث در دنیای نوین به شمار می‌رود. به گونه‌ای که در تمامی رشته‌های علمی بر نقش کلیدی آن در حصول به دستاوردهای علمی، توسعه مدیریتی، انسجام سیاسی و توسعه سیاسی تأکید می‌گردد. در توسعه انسانی به شاخصهایی همچون امید به زندگی، دسترسی به آب، نرخ مرگ و میر کودکان، مصرف روزانه کالری، سوء تغذیه بزرگسالان، باسوادی بزرگسالان، ثبت نام دوره ابتدایی و متوسطه، دانشمندان و تکنیکها، اندیشمندان امر تحقیق و توسعه اشاره می‌شود.

گزارش توسعه انسانی جهان عرب در سال ۲۰۰۲، در حقیقت تحلیلی است از وضعیت موجود توسعه انسانی در کشورهای عربی و مشکلات، چالشهای پیش‌رو و چشم‌اندازهای آن که توسط برنامه عمران ملل متحد منتشر شده است. گزارش شامل سه پیشگفتار به قلم رییس

برنامه عمران ملل متحد، رییس صندوق اقتصادی و توسعه اجتماعی جهان عرب و مدیر منطقه‌ای برنامه عمران سازمان ملل متحد در امور کشورهای عربی است، که از یک مقدمه و هشت فصل تحت عناوین:

الف. توسعه انسانی: تعریف، مفهوم و زمینه‌ها؛

ب. وضعیت توسعه انسانی در منطقه عربی؛

ج. ایجاد قابلیت‌های انسانی: بنیادها شامل وضعیت جمعیتی، بهداشت و غیره؛

د. آموزش؛

هـ. استفاده از قابلیت‌های انسانی: به سوی جامعه‌ای علمی؛

و. حصول رشد اقتصادی و کاهش فقر؛

ز. آزادسازی قابلیت‌های انسانی؛ و

ح. همکاری‌های عربی به علاوه مجموعه‌ای از ضمایم، شاخصها و جداول آماری است.

نویسنده بر این اعتقاد است که مردم ثروت واقعی به شمار می‌روند و سیاست‌های توسعه و رشد در منطقه عربی باید بر نجات مردم از محرومیت در همه اشکال، و گسترش دامنه انتخاباتی‌شان متمرکز گردد. وی بر این اعتقاد

است که طی پنج دهه گذشته پیشرفت قابل ملاحظه‌ای در حضور توسعه انسانی و کاهش فقر صورت گرفته، اما هنوز در خصوص محرومیت و عدم توازن انباشته شده، ضرورت کارهای جدی احساس می‌شود و نگاه به آینده نیاز به تقویت مردم منطقه عربی جهت مشارکت کامل در جهان

قرن بیست و یکم را به وجود آورده است. به رغم نویسنده، جهانی شدن و شتاب فزاینده

دستاوردهای فناوریانه، دریچه‌ها را به منظور بهره برداری از فرصتهای غیرقابل پیش بینی به

وجود آورده، اما این وضعیت همچنین مخاطرات جدید را دامن زده است که کشورها را در این

گردونه از رقابت عقب نگه دارد یا از بهره‌گیری از پتانسیلها محروم سازد. در این شرایط توسعه

توسط بازار جدید، سرمایه خارجی و بازار سرمایه، ابزار نوین، بازیگران جدید (سازمانهای

غیردولتی، سازمانهای تجاری جهانی) و قواعد جدید (مالکیت معنوی، توافق نامه‌های تجاری

چند جانبه) محقق می‌گردد، لیکن برای تحقق آن چالشهایی وجود دارد. این چالشها در آغاز

هزاره جدید برای کشورهای عربی دو دسته می‌باشند که کاملاً به هم تنیده‌اند. دسته اول که

خیلی واضح و آشکار بوده و بعد از واقعه ۱۱ سپتامبر ۲۰۰۱ برجسته‌تر شد، مربوط به چالش

بوده، دچار ترکیبی از مشکلات اجتماعی و سیاسی گشته و حرکت فزاینده آنها به سوی آزادسازی و دموکراتیزاسیون به تأخیر افکنده شده است.

این گزارش بیان می‌دارد که اشتیاق به آزادی و دموکراسی غیرعملی باقی مانده است و نتیجه می‌گیرد که یک شکاف اساسی بین کشورهای عربی و دیگر مناطق در زمینه مشارکت در حکومت وجود دارد. موج دموکراسی که از اواخر دهه ۱۹۸۰ و اوایل دهه ۱۹۹۰ به بیشتر دولتهای آمریکای لاتین و شرق آسیا و اروپای شرقی و بیشتر کشورهای آسیای میانه دمیده است، به ندرت به کشورهای عربی رسیده است. بنابراین نبود آزادی، توسعه انسانی را به تحلیل برده و باعث فقدان توسعه سیاسی گشته است. هرچند دموکراسی و حقوق بشر در قانون اساسی، قوانین حقوقی و اسناد و اعلامیه‌های حکومتی به صورت دوژور (Dejure) پذیرفته شده، در عمل (Defacto) فراموش گشته و در بعضی زمینه‌ها عمدی به آن بی‌توجهی می‌شود. در بیشتر موارد الگوی حکومت به واسطه قدرتمندی قوه مجریه مشخص می‌شود که بر بقیه قوای دولت کنترل مؤثر دارد و در بیشتر موارد از نظارت نهادی و موازنه‌ای است و دموکراسی مبتنی بر نمایندگی

تعقیب آزادی از ترس است که عوامل منطقه‌ای و خارجی در حوزه صلح و امنیت را کاملاً به هم گره زده است. چالشهای دسته دوم اگر مبهم‌تر نباشند به همان میزان اهمیت دارند. این چالشها مربوط به مردم و دولت، دولتها و جوامع و تلاش آنها در پیشبرد توسعه انسانی است. این چالشها بنیادی است، نه تنها به خاطر اهمیت ابزاری آن در توسعه و رشد، بلکه به خاطر ارزشهای ذاتی و جدا نشدنی آن. در راستای این چالشها، گزارش به اشغال غیرقانونی سرزمینهای عربی توسط اسرائیل اشاره می‌نماید و آن را از مهم‌ترین موانع امنیت و توسعه در منطقه ذکر می‌کند. اشغالی که هزینه انسانی دربرداشته و موجب از بین رفتن زندگی و نابودی خانواده‌ها می‌گردد و برای فلسطینی‌ها این اشغال و سیاستهایی که از آن حمایت می‌کند، مانعی برای رشد تلقی می‌شود، و کامیابی و آزادی را در جهان عرب منتفی می‌سازد.

منازعات، تحریمها و بی‌ثباتی مانع توسعه است. تغییرات سیاسی، منازعات نظامی و تحریمهای اقتصادهای منطقه‌ای را تحت تأثیر قرار می‌دهد و سبب کاهش بهره‌وری و اختلال در بازارها می‌گردد. به طوری که بعضی از کشورها از خرابیهای ناشی از جنگ در تنگنا

اغلب واقعی نبود و بعضی مواقع غایب است، آزادی بیان و اجتماعات عمدتاً وجود ندارد و هنجارهای مشروعیت فراگیر منسوخ و مهجور است.

در این گزارش تحت عنوان «توسعه تولید مثل کردن نیست، بلکه خطر کردن است»، آمده است که بی‌عدالتی جنسیتی یکی از گسترده‌ترین مظاهر بی‌انصافی در همه جوامع به شمار می‌رود؛ زیرا بر نیمی از جمعیت اثر مستقیم دارد، و ادامه می‌دهد هر چند که پیشرفت کمی مهمی با توجه به تواناییهای زنان در سالهای اخیر به وجود آمده و به طور مثال کشورهای عربی سریع‌ترین رشد را در آموزش زنان نسبت به سایر مناطق دارند و نرخ باسوادی زنان از سال ۱۹۷۰ تاکنون سه برابر شده است و نرخ ثبت نام دختران در دوره ابتدایی و راهنمایی بیش از دو برابر شده، این دستاوردها در مقایسه با تأکید بر نقش باز تولید زنان در جامعه نامتناسب است. به طوری که بیش از نیمی از زنان جهان عرب هنوز بی‌سوادند و نرخ باروری مادران در این منطقه دو برابر آمریکای لاتین و منطقه کارائیب و چهار برابر شرق آسیاست. زنان اغلب از نابرابری شهروندی و استحقاق حق رأی رنج می‌برند و بهره‌مندی از توانایی زنان عرب در

مشارکتهای سیاسی و اقتصادی از نظر کمی در مقایسه با بقیه جهان در پایین‌ترین سطح قرار داد. شواهد نشان می‌دهد که کمترین حضور را در پارلمان کابینه، نیروی کار و گرایشهای فمینیستی دارند و زنان عرب از نابرابری فرصتها؛ از جمله، موقعیت استخدام، حقوق و دستمزد و تبعیض در کسب مشاغل رنج می‌برند. به طوری که نتیجه این امر باعث متضرر شدن جامعه عربی از پتانسیلهای بهره‌وری زنان گردیده و این امر منجر به کاهش درآمدهای خانوار و استناداردهای زندگی می‌گردد. در بحث آموزش نیز شاهد وضعیت چندان مناسبی در جهان عرب نیستیم.

در حدود ۶۵ میلیون نفر از اعراب بزرگسال بی‌سوادند و ۲٫۳ آنها را زنان تشکیل می‌دهند. نرخ بی‌سوادی به مراتب بیشتر از کشورهای فقیرتر است. این چالش جلوی سرعت رشد را گرفته و حدود ۱۰ میلیون کودک بین ۶ تا ۱۵ سال به مدرسه وارد نشده‌اند، به طوری که اگر این روند ادامه داشته باشد، تعداد آنها در سال ۲۰۱۵ به ۴۰ درصد خواهد رسید. از طرف دیگر، یک عدم تطابق جدی بین نتایج سیستم آموزشی و نیازهای بازار کار وجود دارد. این عدم انطباق به خاطر تحولات سریع در نیازهای ناشی

بالاترین نرخ بی‌کاری را داراست. مطابق این گزارش در بعضی از کشورهای عربی تعرفه‌ها بالاست و موانع غیر تعرفه‌ای هنوز دست‌وپاگیر است. طی دهه ۱۹۹۰، صادرات از منطقه به طور عمده متکی به نفت و مشتقات نفتی بوده و نرخ رشد صادرات غیر نفتی ۱٫۵ درصد بوده که در مقایسه با نرخ جهانی ۶ درصدی آن بسیار پایین است. صادرات کارخانه‌ای غیرفعال و جریان سرمایه خصوصی در حال زوال است. اگرچه دولتهای عربی گامهایی را به منظور بهبود این امور از طریق سیاستهای ابتکاری به منظور گسترش تجارت به عنوان موتور توسعه اقتصادی بر می‌دارند، در ایجاد منطقه تجارت آزاد عرب، توسعه همکاری با سازمانهای تجاری جهانی و همکاری با اتحادیه اروپا و سیاستهای هم‌گرایی با اقتصاد جهانی تعقیب می‌گردد. گزارش می‌افزاید که بازار داخلی در بعضی از اقتصادهای عرب کوچک‌تر از آن است که زمینه را برای رشد پایدار، متنوع و پویا فراهم آورد. با وجودی که منطقه تجارت آزاد عرب گامی در این جهت است، نیاز به هم‌گرایی عمیق‌تر برای آنها ضروری است.

این گزارش می‌افزاید که صلح و چالشهای توسعه فرا روی ملت عرب به هم پیوند

از جهانی شدن و احتیاج به فناوریهای در حال رشد ایجاد شده است. گزارش توسعه انسانی می‌افزاید دسترسی و استفاده کشورهای عرب از فناوری آموزشی (ICI) بسیار محدود بوده و تنها ۶ درصد جمعیت از اینترنت و PC استفاده می‌کنند که ضریب نفوذ آن ۱٫۲ درصد است. مهم‌تر اینکه، سرمایه‌گذاری در بخش تحقیقات و توسعه تنها ۵ درصد GNP است که پایین‌تر از میانگین جهانی آن است و تولید مقالات علمی در منطقه عربی در مقایسه با سایر کشورهای جهان سوم و استفاده ملی از متخصصین علمی در سطحی به مراتب پایین‌تر قرار دارد.

موضوع بعدی که در گزارش به آن پرداخته شده است، تزلزل در مدیریت توسعه است. بهبود حاکمیت اقتصادی از جمله مدیریت توسعه اولین چالش برای کشورهای عربی است. به رغم ثبات عمدتاً موفقیت‌آمیز دهه ۱۹۹۰، رکود در این کشورها تداوم یافته و آسیب‌پذیری آنها را به خاطر اتکا به نفت نشان داد.

کیفیت نهادهای مصرفی به خاطر ناکارآمدی و تضییق قوانین، بسیار پایین است و متغیرهای کلان همچون اشتغال، پس‌انداز، بهره‌وری و صادرات غیر نفتی نامشهود است و با حدود ۱۵ درصد میانگین بی‌کاری، جهان عرب

خورده اند و منطقه عربی در وضعیتی به سر می برد که تحولات فزاینده علیه پس زمینه های جهانی شدن وجود دارد و موفقیت در مواجهه با چالشهای نوین مبتنی بر توانایی شکل دادن، انطباق، تقاضا برای اقتصادهای جدید و سیاستهای نوین است و می افزاید که پیشرفت در آزادیهای انسانی، به خصوص در حوزه مشارکت سیاسی و اقتصادی در کنار توجه خاص به نقش فرهنگ و ارزشها، می تواند زمینه های توسعه انسانی برای منطقه عربی را فراهم سازد و پاسخی خلاقانه به اشتیاقات مردمی برای زندگی بهتر در قرن بیست و یکم باشد.

به سوی یک جامعه علمی

دانش سنگ بنای توسعه است و اهمیت آن در عصر تغییرات فزاینده فناوری و جهانی شدن در حال افزایش است و همه ابعاد فعالیتهای انسانی را تحت تأثیر قرار می دهد. این گزارش پیشنهاد می کند که کشورهای عربی با شکاف فزاینده علمی مواجه هستند و فایق آمدن بر آن خیلی آسان نیست؛ زیرا اهداف دانش به شدت در حال تغییر است و مرزهای آن به طور دایم در حال گسترش است. تعیین شکاف علمی ضرورتاً اقدامات هماهنگ در سه حوزه مرتبط به هم از جمله جذب دانش، اکتساب و ارتباطات

می شود. در نتیجه، ارزش دانش برای توسعه متکی به کاربرد مؤثر آن است. بنابراین، کارهای مربوط به جامعه علمی مستلزم راهبردهای چند بخشی در زمینه هم گرایی، جذب، اکتساب و ارتباطات است. به طور مثال، باید بین سیستم آموزشی، تعلیم و تربیت و تقاضای نیروی کار بخش خصوصی و عمومی هماهنگی و تناسب وجود داشته باشد.

به رغم همه مشکلات، کشورهای عرب رشد قابل ملاحظه ای در توسعه آموزش و باسوادی طی این سالها داشته اند. در سال ۱۹۹۵، بیش از ۹۰ درصد مردان و ۷۵ درصد زنان در دوره ابتدایی و نزدیک ۶۰ درصد مردان و ۵۰ درصد زنان در دوره راهنمایی ثبت نام کرده اند. در سطح عالی کشورهای عرب در مقایسه با بقیه کشورهای در حال توسعه به جز آمریکای لاتین و کارائیب موفق تر عمل نموده است.

این دستاوردها بیانگر تعهدات بلند مدت دولتهای عربی در ساختن سیستم آموزش و پرورش با ابتناء بر نیازهای نسل جدید است. کشورهای عربی در مقایسه با بقیه کشورهای در حال توسعه درصد بیشتری از GDP خود را صرف آموزش نموده اند و سرانه هزینه آموزشی به

طور متداوم بیش از میانگین آن در کشورهای در حال توسعه است و چندین کشور در منطقه متعهد به انجام برنامه‌های بنیادی در اصلاح سیستم آموزشی خود گردیده‌اند.

در این گزارش ضمن اشاره به فرهنگ باز چنین مطرح می‌شود که فرهنگ و ارزشها روح توسعه تلقی می‌گردند و ابزاری در این زمینه هستند که به شکل گیری امیدهای روزمره ملت، ترس، انتظارات و جهت‌گیریهایشان کمک می‌کند. این دو مؤلفه همچنین ایده‌آلها، اشتیاقها و رؤیاهای مردم را برای اجرا در زندگی خودشان و نسل آینده شکل می‌دهد. این ارزشها نقشی مؤثر در دستاوردهای اجتماعی بازی می‌نماید و به طور عمده از نیروهای اقتصادی نشأت نمی‌گیرند و دولتها اعم از عرب و غیر عرب نمی‌توانند آنها را نادیده انگارند. در واقع، دولتها و اقدامات آنها از بخشی از فرهنگ ملی و ارزشها تأثیر می‌پذیرد و از طریق تأثیر ارزشها دولتها می‌توانند بر مسیر توسعه تأثیر بگذارند. در کشورهای عربی، ارزشها و فرهنگ سنتی می‌تواند مانعی بر سر راه جهانی شدن باشد.

گزارش توسعه انسانی جهان عرب خواهان ساختن آینده توسط همگان است و توسعه انسانی را پیشرفت مردم برای مردم توسط

مردم می‌داند و اظهار می‌دارد که اگر توسعه مردم محور باشد، فرایندهای مشارکتی نیاز به محوریت دادن به این تکامل را دارد. با وجود این، مشارکت سیاسی در کشورهای عربی بسیار ضعیف است، به طوری که به فقدان دموکراسی و محدودیت در زمینه آزادیهای منجر شده است. با وجود این، اشتیاق مردم برای آزادی بیشتر و مشارکت گسترده‌تر و خواست آنها در بسیاری از موارد گسترش یافته و همین باعث بیگانگی بین دولت و ملت و عدم رضایت شده است. این عدم انطباق بین انتظارات و اجرای آنها در بعضی زمینه‌ها منجر به بیگانگی و به وجود آمدن از خود بیگانگی، عدم رضایت و بی‌علاقگی شده است. بنابراین، درمان این وضعیت باید در اولویت رهبران ملی قرار گیرد. گزارش توصیه می‌کند که مداخله در بازار کار باید در جهت کمک به مردم و در انطباق با نیازهای بازار و تطابق با نیازهای انسانی باشد و می‌افزاید، هرچند اقدامات زیادی برای مشارکت اقتصادی و سیاسی در کشورهای عربی انجام شده، اقدامات زیادی نیز باقی مانده است. در این میان، بعضی کشورها گامهای مثبتی به منظور افزایش مشارکت انجام داده‌اند و برخی حرکت بسیار کندی دارند. اما باید در نظر داشت که اساساً افزایش مشارکت اقتصادی و

سیاسی یک مشکل فنی نیست، بلکه پیشرفتی است مبتنی بر تغییر رویکردها در همه سطوح جوامع از سطح بالای دولت تا خانواده‌ها و جوامع.

در باب «آینده برای همه»، این گزارش می‌افزاید که تأمین آینده بهتر برای همه مستلزم امحاء فقر در سطح ملی توسط کشورهای عربی است. منطقه عربی به طور مؤثرتری فقر و بی‌عدالتی در قرن ۲۰ را کاهش داده است، این کار می‌تواند در قرن بیست و یکم هم تداوم داشته باشد. مطابق این تحلیل اولویت اول برای سیاست کشورهای عربی نیاز به تأسیس یک حرفه مؤثر است که در آن رشد اقتصادی توسعه انسانی را افزایش می‌دهد و توسعه انسانی به نوبه خود به ارتقاء رشد اقتصادی می‌انجامد.

نقطه شروع این فرایند باید با تمرکز بر مردم باشد؛ زیرا تجربه ثابت کرده است که کشورهایی موفق شده‌اند به رشد اقتصادی خود شتاب بخشند که از طریق توسعه انسانی به آن اهتمام نموده باشند. برعکس، کشورهایی که از طریق رشد خواسته‌اند به توسعه انسانی دست یابند در تلاشهایشان شکست خورده‌اند؛ زیرا کوتاهی در توسعه انسانی، فرایند رشد را به تحلیل می‌برد. نویسنده گزارش چنین نتیجه می‌گیرد

که توسعه انسانی برای حفظ رشد اقتصادی ضروری است و کاهش فقر و تحقق وعده آینده بهتر برای همه تنها از این طریق ممکن می‌گردد و برای کشورهای عربی چنین آینده‌ای یک الزام اخلاقی و یک هدف قابل حصول است که باید آنها در قرن ۲۱ به سوی آن حرکت نمایند.

اگر توسعه انسانی را به عنوان یک فرایند گسترش دایره انتخاب تلقی بنماییم که انسانها یک سری از انتخابها را در حوزه سیاسی، اقتصادی، فرهنگی و اجتماعی انجام می‌دهند؛ گسترش این دایره انتخابها به نفع افراد است. بنابراین، توسعه انسانی را نه تنها باید به عنوان یک فرایندی در نظر گرفت که دامنه انتخابها را گسترش می‌دهد، بلکه همچنین بر نتایج و ثمرات این توسعه انتخاب تمرکز دارد.

از آنجا که مردم ثروت واقعی ملل به شمار می‌روند، هدف بنیادی توسعه ایجاد شرایطی است که ملتها قادر به بهره‌بردن از طول عمر، سلامت و زندگی پویا باشند. این حقیقت بنیادی اغلب در نگرانیهای فوری در خصوص انباشت کالا و پول به فراموشی سپرده شده است.

حال اگر توسعه انسانی را به معنای گسترش دایره انتخاب بدانیم عمدتاً با دو موضوع اساسی تواناییها و کارکردها از یک طرف و

فرصتها از طرف دیگر مرتبط می‌گردد. این گزارش مشحون است از تحلیلهای راهبردی برای فایق آمدن بر آسیبها و از طرف دیگر، ارایه آمارهای مستدل، علمی و شاخصهای اساسی در بخش توسعه اجتماعی، فرهنگی و غیره. به همین خاطر جهت اطلاع و بهره‌مندی، شاخصهای اساسی توسعه انسانی در جهان عرب که از سندیت علمی لازم هم برخوردار است را به شکل نمودارهایی ترسیم می‌نماییم.

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی

نسبت توزیع دانشجویان تحصیلات عالی برحسب رشته تحصیلی در کشورهای عرب

در مقایسه با هنگ کنگ و کره جنوبی در سال ۱۹۹۵

کشورها	تعلیم و تربیت	علوم انسانی	حقوق و علوم اجتماعی	علوم طبیعی و مهندسی و کشاورزی	پزشکی
الجزایر	۰	۱۳	۲۲	۵۲	۱۰
بحرین	۲۶	**	۲۲	۳۹	۱۳
کومور	-	-	-	-	-
جیبوتی	۲۸	-	۷۲	-	-
مصر	۱۷	۱۸	۴۰	۱۵	۸
عراق	-	-	-	-	-
اردن	۱۰	۱۷	۳۲	۲۸	۱۲
کویت	۳۱	۸	۳۴	۲۳	۴
لبنان	۰	۲۶	۵۲	۱۷	۳
لیبی	-	-	-	-	-
موریتانی	۱۱	۲۶	۵۵	۸	-
مراکش	۰	۳۰	۲۷	۲۹	۳
عمان	-	-	-	-	-
سرزمین اشغالی فلسطین					
غزه	۲۸	۲۹	۱۵	۱۹	۵
ساحل غربی	۹	۳۰	۲۷	۲۸	۶
قطر	-	-	-	-	-
عربستان سعودی	۳۷	۲۷	۷	۱۴	۴
سومالی	-	-	-	-	-
سودان	-	-	-	-	-
سوریه	۲	۲۱	۳۵	۲۹	۱۱
تونس	۳	۲۵	۳۹	۲۴	۹
امارات متحده عربی	-	-	-	-	-
یمن	-	-	-	-	-
هنگ کنگ	۷	۸	۲۵	۳۶	۴
کره جنوبی	۷	۱۸	۲۹	۳۹	۶

منبع:

UNESCO, 1998, 1998 World Education Report Teachers and Teaching in a Changing World.

شاخصهای کلان اقتصادی کشورهای عرب در مقایسه با بقیه مناطق و کشورها

کشورها	هزینه‌های دولت بر حسب درصد از GDP		نرخ سرمایه‌گذاری بخش خصوصی بر حسب درصد		نرخ سرمایه‌گذاری عمومی بر حسب درصد		نرخ تورم بر حسب درصد	
	۱۹۷۲-۸۴	۱۹۸۵-۹۸	۱۹۶۰-۸۴	۱۹۸۵-۹۸	۱۹۶۰-۸۴	۱۹۸۵-۹۸	۱۹۶۰-۸۴	۱۹۸۵-۹۸
الجزایر	-	-	۲۹	۲۰	۱۲	۱۰	۸	۱۷
بحرین	۲۲	۲۲	-	-	-	-	۹	۰
کومور	-	-	-	-	-	-	-	-
جیبوتی	-	۳۵	-	-	-	-	-	-
مصر	۴۹	۳۶	۱۲	۱۱	۱۳	۱۲	۹	۱۴
عراق	-	-	-	-	-	-	-	-
اردن	-	-	۱۹	۱۸	۱۷	۱۰	۱۰	۶
کویت	۳۵	۶۶	-	-	-	-	۷	۳
لبنان	-	۲۴	-	-	-	-	-	-
لیبی	-	-	-	-	-	-	-	-
موریتانی	۴۳	-	۱۵	۱۲	۱۶	۱۰	-	۷
مراکش	۲۳	۲۰	۱۲	۱۲	۱۱	۱۰	۷	۵
عمان	-	-	-	-	-	-	-	-
سرزمین اشغالی فلسطین	-	-	-	-	-	-	-	-
قطر	-	-	-	-	-	-	۵	۳
عربستان سعودی	-	-	-	-	-	-	۷	۱
سومالی	-	-	-	-	-	-	-	-
سودان	-	-	۱۰	۱۰	۵	۲	۱۴	۷۲
سوریه	۴۱	۲۵	-	-	-	-	۸	۱۷
تونس	۲۲	۳۲	۱۳	۱۴	۱۵	۱۲	۹	۶
امارات متحده عربی	-	-	-	-	-	-	-	-
یمن	-	۲۲	-	-	-	-	-	-
هنگ کنگ	-	-	-	-	-	-	-	۶
اندونزی	۲۰	۱۸	۱۵	۲۱	۸	۸	۹۹	۱۱
مالزی	۲۷	۲۷	۱۸	۲۲	۱۱	۱۲	۴	۳
سنگاپور	۲۰	۲۲	-	-	-	-	۴	۲
کره جنوبی	۱۶	۱۷	۲۲	۲۷	۶	۸	۱۴	۶
نایلند	۱۷	۱۶	۲۰	۲۹	۷	۸	۶	۵
اقتصاد ترکیبات نفتی	-	-	۲۹	۲۰	۱۳	۱۰	۸	۱۷
اقتصاد نفتی	۲۴	۴۹	-	-	-	-	۷	۲
اقتصاد متنوع	۳۹	۲۲	۱۴	۱۴	۱۴	۱۱	۸	۱۰
اقتصاد صادرات اولیه	۴۳	۳۳	۱۲	۱۱	۱۰	۶	۱۴	۳۹
آسیای شرقی	۲۰	۲۰	۱۹	۲۴	۸	۹	۲۵	۵
آفریقای سیاه	۲۶	۳۰	۱۰	۱۱	۱۰	۹	۱۴	۲۰

منبع:

World Bank, Global Development Network Growth Data

موقعیت و رتبه ۱۱۰ کشور در زمینه شاخصهای توسعه انسانی

کشورها	رتبه شاخص توسعه انسانی ۱۹۹۸	شاخص آموزش ۱۹۹۸	استفاده از اینترنت در هر ۱۰۰۰ نفر ۱۹۹۸	امید به زندگی
سوئد	۵	۰٫۹۹	۲۲٫۸۶	۷۸٫۷
سوئیس	۱۲	۰٫۹۲	۲۴٫۵۱	۷۸٫۷
کانادا	۱	۰٫۹۹	۳۶٫۹۴	۷۹٫۱
هلند	۷	۰٫۹۹	۳۹٫۷۵	۷۸٫۰
نروژ	۲	۰٫۹۸	۷۱٫۷۵	۷۸٫۳
زلاندنو	۱۸	۰٫۹۸	۳۵٫۲۰	۷۷٫۱
فنلاند	۱۱	۰٫۹۹	۸۹٫۱۷	۷۷٫۰
استرالیا	۴	۰٫۹۹	۴۰٫۰۹	۷۸٫۳
آتریش	۱۵	۰٫۹۵	۲۱٫۲۰	۷۷٫۱
دانمارک	۱۳	۰٫۹۷	۵۶٫۲۹	۷۵٫۷
ایالات متحده	۴	۰٫۹۷	۱۱۳٫۷۷	۷۶٫۸
انگلستان	۹	۰٫۹۹	۲۴٫۵۹	۷۷٫۳
اسپانیا	۱۹	۰٫۹۶	۷٫۷۹	۷۸٫۱
فرانسه	۱۱	۰٫۹۷	۸٫۵۷	۷۸٫۲
ایتالیا	۱۸	۰٫۹۲	۶٫۷۱	۷۸٫۲
بلژیک	۷	۰٫۹۹	۲۰٫۵۸	۷۷٫۳
ایرلند	۱۶	۰٫۹۶	۱۵٫۱۷	۷۶٫۶
ژاپن	۸	۰٫۹۴	۱۳٫۳۴	۸۰٫۰
پرتغال	۲۲	۰٫۹۲	۵٫۶۰	۷۵٫۵
باربادوس	۲۵	۰٫۹۱	۰٫۱۶	۷۶٫۵
آرژانتین	۳۱	۰٫۹۱	۴٫۶۸	۷۴٫۱
لوکزامبورگ	۱۵	۰٫۸۹	۱۸٫۳۶	۷۶٫۸
کلمنتینا	۳۵	۰٫۸۵	۰٫۸۵	۷۶٫۲
مجارستان	۳۲	۰٫۹۱	۹٫۴۱	۷۱٫۱
مالت	۲۳	۰٫۸۷	۴٫۷۹	۷۷٫۳
پاناما	۲۷	۰٫۸۸	۱٫۶۳	۷۴٫۰
بلیز	۳۹	۰٫۸۶	۱٫۱۰	۷۴٫۹
کوبا	۲۰	۰٫۹۲	۷٫۹۴	۷۷٫۹
یونان	۲۲	۰٫۹۱	۴٫۷۱	۷۸٫۲
لهستان	۳۲	۰٫۹۲	۳٫۲۷	۷۲٫۷
شیلی	۳۰	۰٫۹۰	۳٫۰۳	۷۵٫۱
آرژانتین	۲۸	۰٫۹۱	۱٫۸۴	۷۳٫۱
فیلیپین	۵۱	۰٫۹۱	۰٫۱۳	۶۸٫۶
بلغارستان	۴۲	۰٫۹۰	۱٫۲۳	۷۱٫۳

کشورها	رتبه شاخص توسعه انسانی		استفاده از اینترنت در هر ۱۰۰۰ نفر		امید به زندگی
	۱۹۹۸	۱۹۹۸	۱۹۹۸	۱۹۹۸	
پاناما	۴۰	۰٫۸۵	۰٫۲۷	۷۲٫۳	
ترینیداد و توباگو	۳۶	۰٫۸۴	۱٫۵۲	۷۴٫۰	
جمهوری دومینیک	۵۷	۰٫۷۹	۰٫۵۹	۷۰٫۹	
جمهوری کره	۲۶	۰٫۹۵	۲٫۰۱	۷۲٫۶	
مورس	۴۸	۰٫۷۷	۰٫۵۰	۷۱٫۶	
کلمبیا	۴۷	۰٫۸۵	۰٫۴۴	۷۰٫۷	
گینه	۵۳	۰٫۸۸	۰٫۰۸	۶۴٫۸	
فیجی	۴۵	۰٫۸۸	۰٫۲۷	۷۲٫۹	
سنگاپور	۲۱	۰٫۸۶	۲۱٫۲۰	۷۷٫۳	
رومانی	۴۴	۰٫۸۸	۱٫۰۵	۷۰٫۲	
مکزیک	۳۷	۰٫۸۴	۱٫۱۸	۷۲٫۳	
سريلانكا	۵۵	۰٫۸۳	۰٫۰۳	۷۳٫۳	
ونزوئلا	۴۴	۰٫۸۴	۰٫۳۴	۷۲٫۶	
السالوادور	۶۶	۰٫۷۳	۰٫۱۴	۶۹٫۴	
اکوادور	۵۹	۰٫۸۵	۰٫۱۳	۶۹٫۷	
پاراگوئه	۵۲	۰٫۸۴	۰٫۲۲	۶۹٫۸	
نیکاراگوئه	۷۴	۰٫۶۶	۰٫۱۶	۶۸٫۱	
نایفند	۵۰	۰٫۸۲	۰٫۲۴	۶۸٫۹	
بوزنل	۳۹	۰٫۸۲	۱٫۳۰	۶۷٫۰	
پرو	۵۳	۰٫۸۶	۰٫۱۹	۶۸٫۶	
کیپ ورد	۶۷	۰٫۷۵	۰٫۰۰	۶۹٫۲	
هندوراس	۷۲	۰٫۶۸	۰٫۰۲	۶۹٫۶	
جزایر سالومان	۷۷	۰٫۵۷	۰٫۰۵	۷۱٫۹	
کوبا	۳۸	۰٫۸۹	۰٫۰۹	۷۵٫۸	
مالزی	۴۲	۰٫۷۹	۲٫۱۶	۷۲٫۲	
بولیوی	۷۳	۰٫۸۰	۰٫۰۸	۶۱٫۸	
ساموا	۶۱	۰٫۷۵	۰٫۰۱	۷۱٫۷	
یوتسوانا	۷۸	۰٫۷۴	۰٫۴۲	۶۶٫۲	
مالدیو	۵۸	۰٫۸۹	۱٫۳۸	۶۵٫۰	
گوانسالا	۷۶	۰٫۶۱	۰٫۰۸	۶۴٫۴	
سوئیس	۷۱	۰٫۷۶	۰٫۲۹	۶۰٫۷	
سورینام	۴۶	۰٫۸۹	۰٫۰۰	۷۰٫۳	
ترکیه	۵۶	۰٫۷۶	۰٫۷۳	۶۹٫۳	
اردن	۶۰	۰٫۸۲	۰٫۰۶	۷۰٫۴	
اندونزی	۶۹	۰٫۷۹	۰٫۰۷	۶۵٫۶	
کویت	۲۹	۰٫۷۳	۳٫۴۴	۷۶٫۱	
عنا	۸۲	۰٫۶۰	۰٫۰۱	۶۰٫۲	
چین	۶۴	۰٫۷۹	۰٫۰۱	۷۰٫۱	
لسان	۵۴	۰٫۸۲	۰٫۷۴	۷۰٫۱	

کشورها	رتبه شاخص توسعه	شاخص آموزش	استفاده از اینترنت در	امید به زندگی
	انسانی ۱۹۹۸	۱۹۹۸	هر ۱۰۰۰ نفر ۱۹۹۸	
امارات متحده عربی	۳۲	۰٫۷۳	۷٫۶۱	۷۵٫۰
نیپال	۹۱	۰٫۴۶	۰٫۰۱	۵۷٫۸
زیمبابوه	۸۴	۰٫۸۱	۰٫۰۸	۴۳٫۵
گینه نوپاپوا	۸۵	۰٫۵۴	۰٫۰۳	۵۸٫۳
بنین	۱۰۱	۰٫۴۰	۰٫۰۰	۵۳٫۵
مراکش	۷۹	۰٫۲۸	۰٫۰۷	۶۷٫۰
هند	۸۱	۰٫۵۵	۰٫۰۱	۶۲٫۹
موزامبیک	۱۰۷	۰٫۳۷	۰٫۰۱	۴۳٫۸
بنگلادش	۹۳	۰٫۳۹	۰٫۰۰	۵۸٫۶
مالاوی	۱۰۴	۰٫۴۴	۰٫۰۰	۳۹٫۵
زامبیا	۹۹	۰٫۶۷	۰٫۰۳	۴۰٫۵
کومورس	۸۸	۰٫۵۲	۰٫۰۱	۵۹٫۲
مالی	۱۰۵	۰٫۳۳	۰٫۰۰	۵۳٫۷
هائیتی	۹۶	۰٫۴۰	۰٫۰۰	۵۴٫۰
گینه بیسائو	۱۰۸	۰٫۳۶	۰٫۰۱	۴۴٫۹
سنگال	۱۰۰	۰٫۳۶	۰٫۰۲	۵۲٫۷
پاکستان	۸۷	۰٫۴۴	۰٫۰۴	۶۴٫۴
بورکینافاسو	۱۱۱	۰٫۲۲	۰٫۰۲	۴۴٫۷
مصر	۷۵	۰٫۶۰	۰٫۰۴	۶۶٫۷
تونس	۶۵	۰٫۷۰	۰٫۰۰	۶۹٫۸
توگو	۹۲	۰٫۵۷	۰٫۰۲	۴۹٫۰
کامرون	۸۶	۰٫۶۴	۰٫۰۰	۵۴٫۵
جمهوری آفریقای مرکزی	۱۰۶	۰٫۳۸	۰٫۰۰	۴۴٫۸
الجزیره	۶۸	۰٫۶۷	۰٫۰۰	۶۹٫۲
گامبیا	۱۰۳	۰٫۳۷	۰٫۰۱	۴۷٫۴
حبیبونی	۹۵	۰٫۴۹	۰٫۰۱	۵۰٫۸
جمهوری اسلامی ایران	۶۳	۰٫۷۳	۰٫۰۰	۶۹٫۵
انجیبوی	۱۱۰	۰٫۳۳	۰٫۰۰	۴۲٫۴
گینه استوایی	۸۴	۰٫۷۶	۰٫۰۰	۵۰٫۴
سوریه	۷۰	۰٫۶۸	۰٫۰۰	۶۹٫۲
بروندی	۱۰۹	۰٫۳۸	۰٫۰۰	۴۲٫۷
سودان	۹۰	۰٫۴۸	۰٫۰۰	۵۵٫۴
نیجریه	۹۷	۰٫۵۵	۰٫۰۰	۵۰٫۹
موریتانی	۹۴	۰٫۴۱	۰٫۰۱	۵۳٫۹
انگولا	۱۰۲	۰٫۳۶	۰٫۰۰	۴۷٫۰
عراق	۸۰	۰٫۵۲	۰٫۰۰	۶۴٫۸
کنگو	۸۹	۰٫۷۴	۰٫۰۰	۴۸٫۹

شاخصهای توسعه انسانی در جهان عرب

کشور	سرانه GDP	شاخصهای توسعه انسانی
بحرین	۱۳۶۸۸	بالا
کویت	-	بالا
امارات متحده عربی	۱۸۱۶۲	بالا
قطر	-	متوسط
لیبی	-	متوسط
لبنان	۴۷۰۵	متوسط
عربستان سعودی	۱۰۸۱۵	متوسط
عمان	-	متوسط
اردن	۳۹۵۵	متوسط
تونس	۵۹۵۷	متوسط
سوریه	۴۴۵۲	متوسط
الجزیره	۵۰۶۳	متوسط
مصر	۳۴۲۰	متوسط
مراکش	۳۴۱۹	متوسط
جزایر کومور	۱۴۲۹	متوسط
یمن	۸۰۶	پایین
جیبوتی	-	پایین
سودان	-	پایین
عراق	-	-
فلسطین	-	-
سومالی	-	-

منبع:

UNDP, 2000, Human Development Report 2000, Except for GEM;
 UNDP, 1995, Human Development Report 1995, Freedom
 Scores: Freedom House, 1999, "Annual Survey of Freedom Country
 Scores 1972-73 to 1998-99." Freedom House Website, Visited on 11
 February 1999; and Arabic Human Development Indicator: Report Team
 Calculation.